ЮБІЛЕЙНЫЯ ДАТЫ

ПАЭТ-ПАТРЫЁТ, ПАЭТ-ВОІН
(да 95-годдзя з дня нараджэння Аркадзя Куляшова)

Пад патрыятызмам разумееца "маральны і палітычны прынцып, змест якога – любоў да ўсяго айчыннага, ад мясцовасці, дзе чалавек нарадзіўся, яго народа, мовы, культуры, і да дзяржавы, грамадзянінам якой ён з'яўляецца" [1, с 183]. З прыведзенай вышэй дэфініцыі паняцця "патрыятызм" вынікае, што патрыёт – гэта чалавек, які беззапаветна любіць сваю родную зямлю, які не ўяўляе жыцця без яе, які гатовы бараніць яе "штыком і пяром". Менавіта такім і быў народны паэт Беларусі Аркадзь Куляшоў.

Нарадзіўся Аркадзь Аляксандравіч Куляшоў 6 лютага 1914 г. у вёсцы Саматэвічы Касцюковіцкага раёна Магілёўскай вобласці ў сям'і настаўнікаў. Схільнасць да літаратурнай творчасці ў Куляшова выявілася вельмі рана – яшчэ да школы, прычым, як некалі і Якуб Колас, свае першыя вершы будучы народны паэт пісаў на рускай мове. 30 верасня 1926 г. у Клімавіцкай акружной газеце "Наш працаўнік" быў надрукаваны верш Куляшова "Ты, мой брат". З гэтага першага верша на працягу больш паўстагоддзя паэт услаўляў свой родны край, сваю бацькаўшчыну. У наступныя гады творы Аркадзя Куляшова ўсё часцей з'яўляюцца ў раённым, абласным і рэспубліканскім друку.

У 1930 г. у Мінску выходзіць першы зборнік вершаў Куляшова "Росквіт зямлі", а праз два гады – яшчэ дзве кнігі: "Па песню, па сонца!.." і "Медзі дождж". Здзіўляе глыбіня думак паэзіі яшчэ зусім "зялёнага" юнака, якому і дваццаці год няма. Было відаць, што ў літаратуру прыйшоў таленавіты, неардынарны паэт са сваім непаўторным успрыманнем жыцця і свайго месца ў гэтым жыцці.

Большасць вершаў названых вышэй кніг напісана пад непасрэдным уплывам тых падзей, што адбываліся на Беларусі, – калектывізацыя і гады першых пяцігодак. Ужо ў пасляваенны час Куляшоў успамінаў: "Займаючыся ў інстытуце (Мінскім педагагічным (1931 – 1933). – А.Л.), не парываю сувязей з вёскай, летнія канікулы праводжу ў родных краях, у асяроддзі сяброў дзяцінства, на калгасных станах, сярод трактарыстаў, брыгадзіраў і звеннявых. З жывой цікавасцю сачу за новым жыццём вёскі, за тымі пераўтварэннямі, якія з году ў год усё больш мяняюць яе былое аблічча" [2, с. 7]. Лірычны герой Куляшова шчыра вітае ўсё новае, што адбываецца ў жыцці беларускай вёскі:

Сябры! У будаўнічых рашучых паходах,
Дзе сэрцы палаюць любімай зарой,
На карце вялікіх жывых пяцігодак
Мы творчыя справы акрэслім мяжой.

У гэтых радках адчуваецца дынамізм часу, у якім жыў аўтар, выяўляецца радасць юнацкіх пачуццяў і рамантызм маладога пакалення і самога паэта.

Не па-юнацку стала разважае Куляшоў аб каханні ў вершы "Бывай...", калі паэту было толькі чатырнаццаць год:

Пайшла, ніколі ўжо не вернешся, Алеся,
Бывай, смуглявая, каханая, бывай.
Стаю на ростанях былых, а з паднябесся
Самотным жаўранкам звініць і плача май.

Электронный архив библиотеки МГУ имени А.А. Кулешова

Глыбокая лірыка і пяшчота, летуценне і лёгкі сум выяўляецца ў гэтых радках. Невыпадкова наш славуты кампазітар Ігар Лучанок напісаў музыку на словы верша “Бывай...” і нарадзілася знакамітая песня “Алеся”.

Пра каханне, пра сустрэчы і ростані, пра мары і летуценні свайго пакалення мы знаходзім у больш позніх творах Куляшова. Вершы “Ельнік”, “Бюро даведак”, “На сотай вярсце”, “Карусель” і іншыя склалі цыкл “Юнацкі свет”. Выкарыстоўваючы разнастайныя вобразныя сродкі, Куляшоў у вершах гэтага цыкла дасягае шырокага паэтычнага абагульнення. Яго асабістае ўспрыняцце свету з’яўляецца адлюстраваннем свету цэлага пакалення і арганічна ўпісваецца ў свет агульнанароднага жыцця. Свет яго лірычнага героя адкрыты дабру і сонцу, каханню і маладосці, сацыяльнай роўнасці і ўпэўненасці ў заўтрашнім дні:

Паўз хату вашу ў поплаў ходзяць цені,
Ім трэба, мусіць, слухаць салаўя.
Ад вокнаў электрычнасць на бярвенні...
У вас такая ж хатка,
Як мая.
Заходзь жа ў хатку, родная дзяўчынка,
Мой клопат тут, мой журавінны мох!
На нас, як пераступіш ты парог,
Вясёлым вокам гляне журавінка.

Куляшоў з усё большай адказнасцю разважае аб сваёй творчасці і яе ролі ў жыцці грамадства. Вынікам гэтага роздуму з’явіліся такія вершы, як “Магілёўская хмарка” і “Плыла, цалавалася хмара з зямлёй...”. У першым вершы хмарка – гэта жывая істота. Яна паспагадала жнеям і схавала іх у свой цень ад невыносна гарачага сонца, прывяла ў рух вятрак, чым таксама прынесла карысць людзям. Праз пейзажны малюнак паэт выказаў духоўна глыбокую думку:

І людзі ўсміхаюцца хмарцы сваёй,
І ўдзячны
Услед ёй крычу я:
– Расці, магілёўская хмарка,
З зямлёй
Трымаючы сувязь жывую!

У другім вершы – “Плыла, цалавалася хмара з зямлёй...” – Аркадзь Куляшоў выказвае свой погляд на асобу паэта:

Хачу неспакойнаю хмарай грымець,
Маланкамі ўвесь апавіты,
Каб цяжка адразу было зразумець
Ці вокам акінуць, які ты.

Тэма паэта і паэзіі знаходзіць свой працяг у вершы “Мая Бесядзь”. У аснову верша лягло народнае паданне аб тым, што “рэкі птушкамі створаны”. Птушкі, як і людзі, у пераважнай большасці вялікія працаўнікі. І калі ўсе пярнатыя шчыравалі, капючы рэчышча, адна каня не працавала ды яшчэ і насміхалася з нястомных працаўнікоў. Птушкі праклялі каню і не дазволілі піць ваду з рэк. З той пары лятае каня над рэкамі і просіць піць, канаючы ад смагі. Лірычны герой Куляшова не хоча нагадваць каню, ён ставіць сябе на месца самаадданых птушак-працаўніц і капае “рэчышча ўласнай ракі”:

Я ўпарты, не кіну пачатае справы,
Каменне крышу,
Разграбаю пяскі,

Электронный архив библиотеки МГУ имени А.А. Кулешова

Пад кпіны аматараў лёгкае славы
Капаю рэчышча ўласнай ракі.

Аўтар цешыць сябе надзеяй, што "спатканая крыніца разальецца ракой". І няхай гэтая рака будзе "не Волга магутная і нават не Кама", а ўсяго толькі маленькая Бесядзь, "што на радзіме маёй", але гэта будзе свой след, пракладзены ўпартай працай:

Бо прагай да працы ахоплены часта я
І сэрца абпалена смагай радка,
Бо жыць не магу я,
Як каня няшчасная,
Кропляй дажджу з лесавога ліста.

Талент паэта найбольш ярка праявіўся ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Куляшоў добраахвотна ўступае ў рады Чырвонай Арміі, праходзіць курсы ваеннай падрыхтоўкі і накіроўваецца ў армейскую газету "Знамя Советов".

Адступленне нашых войск, жорсткія налёты фашысцкай авіяцыі, разбурэнні і шматлікія чалавечыя ахвяры – усё гэта ўразіла душу паэта сваім трагізмам і не магло не выліцца ў ягонай паэзіі. Выдатнымі ўзорамі патрыятычнай лірыкі гэтай пары з'яўляецца паэма "Сцяг брыгады" і вершы "Ліст з палону", "Над брацкай магілай", "Балада аб чатырох заложніках" і інш.

Паэма "Сцяг брыгады" была напісана "на адным дыханні" – у верасні-кастрычніку 1942 г. Сюжэт паэмы распавядае аб тым, як трое байцоў выносяць з акружэння сцяг брыгады. Форма паэтычнага дзённіка (пра падзеі расказвае беларускі воін Алесь Рыбка) дазволіла аўтару больш шырока выкарыстоўваць паэтычную ўмоўнасць. Паэма пачынаецца са сцэны развітання галоўнага героя з родным горадам:

Як ад роднай галінкі дубовы лісток адарваны,
Родны Мінск я пакінуў, нямецкай бамбёжкаю гнаны.
Міма дрэў, міма дрэў
Усю ноч я ішоў, – за спіною
Родны горад гарэў,
І не ведала сэрца спакою...

Драматызм і напружанасць абстаноўкі ўзмацняецца ў паказе развітання героя з родным горадам, які жудаснымі водбліскамі пажарышчаў асвятляе галоўнаму герою паэмы шлях на ўсход – да сваіх. І хаця дзеянне твора храналагічна ахоплівае толькі пачатак вайны і да перамогі над ворагам вельмі далёка, герой свята верыць у вызваленне Радзімы:

Я табе абяцаю і попелам родным клянуся,
Што з дарогі ўначы не саб'юся,
Вярнуся, вярнуся!..

Паэма шматгранна раскрыла выключны драматызм усенароднай барацьбы з ворагам і разам з тым выключны гераізм беларускага народа ў непрымірымым змаганні з фашысцкай навалай. Канцоўка твора жыццесцвярджальная і аптымістычная:

Хто сказаў, што брыгады не стала,
Што забіты таварышы ўсе?..
Вось яны – дарагія,
Маладыя, суровыя,
Гарадскія, вясковыя, –
Да акопаў белою хмарай

Электронный архив библиотеки МГУ имени А.А. Кулешова

Набліжаюцца дзецюкі;
Хутка,
Хутка па ворагу ўдараць
Гартаваныя іх штыкі.

Верш "Ліст з палону" напісаны ад імя дзяўчыны-паланянкі, якую фашысты вывезлі ў няволю, адарваўшы ад родных ніў, ад блізкіх людзей, асудзілі на здзекі і пакуты. У маналогу дзяўчыны чуецца боль усёй зняволенай Беларусі:

Я рабыня, рабыня,
Я чорная, чорная, чорная,
Любы мой, не з табой,
А з праклятай бядой
Заручоная...
Я пішу, я прашу:
Ты прыйдзі, ты адпомсці, мой мілы,
Не прашу за сябе, –
За зямлю, што нас лёгка насіла.

Верш заканчваецца наказам, які гучыць як загад:

Ліст ад сэрца ўсяго
Паланёная склала дзяўчына,
Ты чытай і адказ на яго
На штыку данясі да Берліна.

Эпізод суровага франтавога жыцця ўзнаўляе Аркадзь Куляшоў у вершы "Над брацкай магілай", дзе распавядаецца аб пахаванні беларускіх воінаў, што загінулі ў бітве з ворагам за рускую вёску Лажыны. Драматызм верша не толькі ў тым, што маладыя хлопцы загінулі, прычым далёка ад роднай зямлі, але і ў тым, што "просяць іх вочы хоць жменьку палескага жвіру". Але дзе яго ўзяць: родная зямля захоплена ненавісным ворагам. А яны, адыходзячы з дому, не бралі ў дарогу мяшэчкаў з роднай зямлёй:

Што ім жменька зямлі той?
Ты ўся ім патрэбна, радзіма,
А ў дарожным мяшэчку
Умясціць цябе ўсю немагчыма.
Паспрабуй у дарогу забраць
Тыя пожні, палі і крыніцы,
Тыя пушчы, што могуць
Хіба толькі ў сэрцы ўмясціцца.

Глыбокім патрыятызмам прасякнуты апошнія радкі верша. Тут голас паэта ўзвышаецца да публіцыстычна-пафаснай прамовы:

Беларусь, мая родная,
Як жа я рвуся яшчэ раз
Пеша ўсю цябе змераць,
Увесь і чабор твой, і верас!..
Сэрца просіць шляхоў,
Што цяжкім маім ботам пад сілу;
Наглытацца хачу туманоў,
Твайго ветру і пылу;
Наглытацца хачу за сябе і за тых,

Электронный архив библиотеки МГУ имени А.А. Кулешова

Што не ўстануць з нябыту;
Вочы просяць нябёсаў тваіх,
Ім твайго не хапае блакіту.

Адным з самых драматычных вершаў аб падзеях Вялікай Айчыннай вайны з'яўляецца "Балада аб чатырох заложніках". У аснове верша рэальныя падзеі: фашысты ўзялі дзяцей і сястру партызанскага камандзіра – бацькі Міная. Верш напісаны з такой сілай, што і сёння, праз шэсць дзесяцігоддзяў, хвалюе нас да глыбіні душы, нібы тая крывавая драма адбылася на нашых вачах.

Балада пачынаецца стрымана. Па жытняй сцяжынцы фашысты гоняць жанчыну і дзяцей. Ворагі пасадзілі заложнікаў у падвал і ставяць умову: калі партызанскі камандзір не здасца, заложнікі будуць расстраляны.

Праклёнам фашызму гучаць, здавалася б, наіўныя пытанні трохгадовага хлопчыка:

– А чаму нас вартуюць салдаты? –
Знаць маленькаму хлопчыку трэба. –
А чаму не пускаюць за краты,
За якімі і сонца, і неба?
А ці скора нас вызваліць татка?

Паэт ставіць словы ў такія сувязі, што яны выклікаюць шмат думак. Мы думаем і пра мужнасць бацькі Міная, які не прыйдзе да ворага, бо "на гэта ён не мае бацькоўскага права". Мы думаем пра звярынае аблічча фашыстаў, якія ваююць нават з дзецьмі. Мы думаем і пра таго савецкага салдата, які, ахвяруючы сваім жыццём, выратаваў нямецкую дзяўчынку ў час бою з фашыстамі на нямецкай зямлі ў далёкім 1945-м. А ў 1942 г. на беларускай зямлі адбываецца трагедыя. Салдат да сцяны прыстаўляе "ворагаў" – беларускіх дзяцей. Цэліць у льняныя галовы.

...Пачынае
З сына Міная.
Стрэл.
Упаў хлапчук трохгадовы...
Кат ізноў пісталет узнімае...
На сцяне – заложнікаў цені...

Сцэна расстрэлу намалявана паэтам знарок скупа. Перад намі за скупымі словамі – боль, гора і гнеў самога паэта. Ён на момант змаўкае перад трыма апошнімі радкамі. І гэтыя радкі, сказаныя нібы шэптам, крычаць на ўвесь свет:

Вось і ўсё.
Перад бацькам Мінаем
Станьце ўсе бацькі на калені!

І ў пасляваенны час Аркадзь Куляшоў сваёй творчасцю ўслаўляе родны край, працавіты беларускі народ. Ён, як і раней, паэт-патрыёт, паэт-воін, чалавек, які адчувае асабістую адказнасць за лёс не толькі сваёй радзімы, але і ўсяго чалавецтва.

ЛІТАРАТУРА

1. Беларуская энцыклапедыя: у 18 т. / рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 1996 – 2004. – Т. 12. – С. 183.
2. ***Бярозкін, Р.*** Аркадзь Куляшоў: нарыс жыцця і творчасці / Р. Бярозкін. – Мінск, 1978. – 216 с.
3. ***Мішчанчук, М.І.*** Ёсць у паэта свой аблог цалінны: жанрава-стылявая разнастайнасць сучаснай беларускай лірыкі / М.І. Мішчанчук. – Мінск, 1992. – 315 с.

А.С. ЛАЎШУК, кандыдат філалагічных навук, дацэнт

Электронный архив библиотеки МГУ имени А.А. Кулешова